

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
Старопольська вища школа

National Pedagogical University by M.P. Drahomanov
Lviv Educational and Scientifical Center of Professional Education
Old Polish University in Kielce

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Випуск 1

**MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF EDUCATION AND
SCIENCE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**
SCIENTIFIC WORKS COLLECTION
Issue 1

Львів – Кельце
2017

Lviv – Kielce
2017

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи //
Збірник наукових праць – Львів – Кельце, 2017. – Вип. 1. – 401 с.

Редакційна колегія:

Сергієнко В.П., доктор педагогічних наук, професор (м. Київ, Україна)
Жерноклєєв І.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Київ, Україна)
Копельчак М.П., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)
Колісник-Гуменюк Ю.І., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)
Ґураль-Польрола Й., доктор гуманітарних наук (м. Кельце, Польща)

Технічне редагування:

Бабій І.В., кандидат педагогічних наук
Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук
Колісник-Гуменюк Ю.І., кандидат педагогічних наук

Переклад англійською мовою: Дубовик О.В., викладач

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, працівники вищих навчальних закладів I-II і III-IV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів навчання у підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Статті збірника подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Видання розраховане на науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Упорядник:

Колісник-Гуменюк Ю.І., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2017

© Львівський навчально-науковий центр професійної освіти, 2017

© Старопольська вища школа (м. Кельце, Польща), 2017

© Автори статей, 2017

університету. Це дозволило активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів, підвищити їх загальну мотивацію, професійну самостійність, рівень їх творчого розвитку тощо.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо у розробленні розвивальних тренінгів при вивченні окремих дисциплін на факультеті дошкільної та технологічної освіти Криворізького педагогічного університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бойко М. Г.* Організація готельного господарства : підручник / *М. Г. Бойко, Л. М. Гонкало.* – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 448 с.
2. *Вачков И. В.* Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе / *И. В. Вачков, С. Д. Дерябо.* – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.
3. *Головка О. М.* Організація готельного господарства. Виробнича санітарія і гігієна праці : навч. посіб. / *О. М. Головка.* – К. : Кондор, 2011. – 410 с.
4. *Пометун О. І.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Наук.-метод. посібник / *О. І. Пометун, Л. В. Пироженко.* – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

Педагогічні науки
УДК 37.013.74: 37.014.5

Сліпчишин Л. В.,
канд. пед. наук, с. н. с., доцент,
Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
м. Львів, Україна

ВИСТАВКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ

Анотація. У статті виділено функції та наведено класифікацію виставок як форми презентації досягнень. Показано історичний аспект якісної зміни виставкової діяльності. Обґрунтовано вплив виставок на розвиток професійної творчості фахівців. Наголошено на необхідності участі студентів професійних навчальних закладів у виставках.

Ключові слова: професійна творчість, виставка, музей, професійна освіта та навчання, західноукраїнські землі (1840-1939), Польща.

L. Slipchyshyn
PhD (Pedagogy), Senior Researcher, Assistant Professor
Separate Structural Subdivision
«Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education» at
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

EXHIBITIONS AS A TOOL FOR PROFESSIONAL CREATIVITY DEVELOPMENT

Abstract. The article highlights the functions and presents the classification of exhibitions as a form of achievements presentation. The historical aspect of qualitative change of exhibition activity is shown. The influence of exhibitions on the development of specialists' professional creativity is substantiated. The necessity to take part in exhibitions for students of professional educational institutions is emphasized.

Key words: professional creativity, exhibition, museum, vocational education and training, Western Ukrainian lands (1840-1939), Poland.

Сьогодні неможливо уявити наше життя без різноманітних виставок, на які приходять відвідувачі з різною метою. Для одних виставка – це місце, де вони приємно проводять дозвілля, для інших – захід, актуальний для професійної діяльності. Тим не менше важливою ознакою будь-якої виставки є екстеріоризація та демонстрація досягнень окремої людини, колективу чи держави. Спостереження за такими досягненнями, аналіз зрушень, тенденцій допомагають виявити недоліки чи «вузькі місця» в роботі, рівень творчих рішень та визначити стратегію в професійній діяльності, освіті та навчанні. Демонстрація досягнень у рамках виставкової діяльності є важливим маркетинговим механізмом використання конкурентної переваги для встановлення потрібних зв'язків. Інтеграція в національний і світовий простір, пошук власної ніші в сфері виробництва чи професійної освіти стимулюють виробничі та освітні заклади брати активну участь у виставковій діяльності.

Оскільки виставкова діяльність у кінці ХХ ст. перетворилась у самостійну галузь, це підштовхнуло науковців досліджувати її проблеми більше в економічному аспекті: галузевий розвиток, зовнішньоекономічний, регіональний та управлінський аспекти виставкової діяльності (Т.Н. Ананьєва, І.В. Багорова, О.К. Григоренко, О.О. Денисенко, Б.П. Колесніков, Г.П. Підгрушний, В. О. Пекар та ін.). Як показує аналіз наукових досліджень з теми, проблемі участі навчальних закладів, зокрема професійно-технічних, у виставках приділено недостатню увагу, хоча ЗМІ рясніють повідомленнями про виставки різних рівнів, в яких бере участь молодь. Є окремі дослідження, присвячені цій темі саме в освітній площині, зокрема економічної та мистецької освіти. З початком незалежності вже на нових засадах почали створюватись центри виставкової діяльності, проводяться виставки, формуватися відповідні традиції, зорієнтовані як на виробництво, так і на професійну освіту. У цьому контексті становить науковий інтерес вплив виставок на зміст фахової освіти та становлення професійної творчості.

Метою статті є показати якісні зміни в розвитку виставкової діяльності та вплив виставок на професійне становлення учнів фахових шкіл на західноукраїнських землях до 1939 р.

Значення виставкової діяльності розглядають на макроекономічному та мікроекономічному рівнях: на *макрорівні* – поживляється міжнародна торгівля, стимулюється інноваційний процес, відбувається обмін технологіями, оптимізується процес збуту, встановлюються потрібні зв'язки тощо; на *мікрорівні* – розвивається маркетингова діяльність суб'єктів ринку, здійснюється управління відносинами між виробничою і споживчою сферами, забезпечується зворотний зв'язок із ринком та освітою. З удосконаленням виставкової діяльності розширюються і її функції [3, с. 44-45]. Важливість зворотного зв'язку

виставок із професійною освітою полягає в тому, що таким способом осучаснюється її зміст і з'являється можливість виявити лідерів цього процесу.

На нашу думку, в сучасних умовах виставковій діяльності притаманні такі функції: *практична* (вдосконалює обмін в регіонах і містах), *інформаційна* (інформує про стан і тенденції розвитку ринку, рівень конкуренції, особливості застосування різних стратегій в ціноутворенні, управлінні, рекламі тощо), *комунікативна* (викликає професійні дискусії, діалог між виробниками і споживачами), *мотиваційна* (сприяє формуванню ефективних конкурентних переваг), *інтегруюча* (інтегрує позитивні ефекти всіх аспектів виставкової діяльності), *освітня* (орієнтує на оновлення змісту професійної освіти і навчання), *культурологічна* (впливає на духовне життя суспільства, течії в культурі), *виховна* (впливає на становлення професіоналізму, виховання національних почуттів).

Є різні підходи до класифікації виставок, які відрізняються глибиною деталізації та орієнтацією на сфери застосування. На нашу думку, універсальна класифікація здійснюється за такими ознаками: цільовим призначенням, змістом, статусом, часом функціонування, доступністю, ініціаторами та організаторами виставкової діяльності. Відповідно до вказаних ознак деталізуються види виставок, наприклад: за часом функціонування виставки поділяються на тимчасові, періодичні та постійнодіючі. Виставки проводяться у різноманітних формах, враховуючи мету, цільові аудиторії, сучасні технології проведення масових заходів, технологічні інструменти підвищення їх ефективності. Спільним у всіх видах виставок є те, що вони представляють результати творчої діяльності фахівців різних сфер і галузей економіки, які можуть бути цікавими для потенційних споживачів. Тому під час проходження виставки велике значення надається прямому й відкритому спілкуванню з цільовою аудиторією. У такому разі важливо створити умови, щоб на них потрапляли професіонали, саме ті, від кого залежить прийняття рішень, хто створює передумови для інноваційного розвитку виробництва та підготовки для нього фахівців відповідного рівня. У цьому контексті актуалізується потреба дослідження історичного аспекту взаємозв'язків, які сприяють якісному розвитку професійного самовдосконалення студентів (учнів) і випускників професійних навчальних закладів.

Як показує аналіз історичних та економічних наукових праць, в умовах слабких економічних зв'язків формою спільної торгівлі були ярмарки, які мали свої специфічні особливості. Відповідно перехід до індустріального суспільства спричинив зміни в організації та функціонуванні ярмарків: вони перетворились у виставки, які виконували певні функції. Основними функціями перших світових виставок були: *економічна* (розвиток капіталістичних відносин, національних і регіональних ринків), *демонстраційна* (демонстрація передових

досягнень галузей економіки), *просвітницька* (просвіта населення та формування передумов розвитку фахової освіти).

У XIX ст. завдяки розвитку галузевого поділу промисловості в розвинутих європейських країнах (Англія, Франція, німецькі землі) та гострій потребі у фахівцях почали створюватись перші політехніки, фахові школи, за рахунок різних технічних винаходів удосконалювалась реміснича продукція, поживалювалась торгівля між країнами.

У середині XIX ст. виник ще один напрям промислово-торговельних зв'язків між країнами – з'явилися виставки, на яких країни-учасниці демонстрували досягнення в різних галузях. Перша Міжнародна виставка промислових товарів відбулась в 1851 р. в Лондоні. Вона на тривалий час (практично до кінця століття) вплинула на розвиток промисловості, торгівлі та фахової освіти в Європі.

Провідною метою функціонування перших міжнародних виставок було зібрати в одному місці досягнення з різних галузей і країн, які відображали тогочасний рівень розвитку науки, техніки, технології та мистецтва і були взірцем для виробництва і споживання. Оскільки виставка тривала обмежений час, виникла потреба у створенні нової інституції, де ці досягнення можна було б не лише оглядати, але й вивчати протягом тривалого часу. Такою інституцією став музей. У багатьох осередках розвитку промисловості почали створюватись промислові музеї, деякі з них у подальшому розділились на спеціалізовані музеї, а незначна частина перетворилась у провідні музеї, що формували єдину науково-технічну політику в своїх країнах: у Відні (*Technisches Museum*, 1863 р.), Берліні (1867 р.), у Кракові (Технічно-промисловий музей, 1868 р.), у Москві (Політехнічний музей, 1872 р.), у Мюнхені (Німецький музей шедеврів природознавства та техніки, 1903 р.) та ін. У кожному з них, крім постійних експозицій, організовувались різноманітні виставки, які переслідували різну мету: показати якісний розвиток предмету розгляду, історичний аспект розвитку, продемонструвати досягнення, оприлюднити колекції тощо.

Роль експозицій міжнародних і крайових виставок полягала в тому, щоб засвідчити розвиток економіки та різних суспільних сфер життя. Всесвітня виставка, що проходила у Відні в 1873 р., започаткувала традицію демонстрації перед суспільством досягнень промислових підприємств і сільських господарств не лише різних країн, але й окремих земель (країв). Завдяки участі в такій виставці край мав можливість показати свій потенціал, досягнення і рекламувати те виробництво, яке є для нього свого роду «брендом».

Перша Львівська виставка виробів краю, яка відбулася в 1877 р., показала велику відсталість Східної Галичини як сільськогосподарського регіону, що виникла з різних причин: вивіз дешевої сировини не сприяв розвитку відповідних галузей; дуже низький приток іноземних і навіть власних капіталів;

заповнення ринку у великих кількостях дешевими, виготовленими машинним способом, товарами. Все це породжувало зростання безробіття серед мешканців краю. Представники освіченої верстви населення краю вихід із невтішної ситуації вбачали у «поліпшенні дрібного виробництва завдяки підвищенню кваліфікації працівників, підготовлених у фахових школах» [13, с. 123].

Вже Загальнокрайова виставка, яка проходила у Львові в 1894 р., стала свідченням економічного поступу, який зробила Галичина від 1877 р. Для виставки було побудовано 125 спеціальних будівель і павільйонів, у яких було розміщено близько 2870 позицій (за каталогом): устаткування для різних галузей та їх виробу. Найбільшими були Промисловий і Машинний павільйони: у першому було виставлено широкий спектр виробів різних галузей та моделей; у другому – технологічне оснащення. Мистецьку частину виставки представляли 800 експонатів, дві тематичні групи і чотири павільйони. Оскільки демонстрація експозицій передбачала ще й освітню мету, виставку відвідували шкільні екскурсії з усіх куточків краю [2].

Із 1904 р. у Галичині почало діяти самостійне загальнокрайове промислове об'єднання «Ліга промислової допомоги». Серед обов'язків Ліги були такі, які мали відношення до підготовки фахівців: підтримка тих Товариств, що дбають про розвиток крайової промисловості, допомагають їх діяльності порадами, допомогою, вказівками; розвиток якнайширшої реклами виробів крайової промисловості, перш за все тих, що вирізняються якістю, ціною та іншими ознаками, не поступаються закордонним виробам; підтримка зусиль щодо підвищення усвідомлення суспільством стану та умов розвитку крайової промисловості; співпраця і допомога у створенні спілок і підприємств для заробляння коштів населенням, збір та оприлюднення статистичних відомостей щодо розвитку галузей виробництва і торгівлі в краї; сприяння зростанню промислової освіти населення; видавництво журналів, газет, брошур, навчальної літератури, каталогів; організація різноманітних заходів, метою яких було активізувати і спрямувати наукову і суспільну думки на розв'язок важливих суспільно-економічних проблем; організація пересувних виставок крайових виробів [7, с. 99-101].

Пересувні виставки виконували важливу роль не лише в промисловій освіті населення, але й у його профорієнтації. Ліга розробила графік переміщення виставки краєм, допомагала з організацією перевезень і проведенням самих виставок. Організатори виставок намагалися мотивувати молодь працювати, цікавитися різними видами виробництва та торгівлею, а для унаочнення цих бажань організовувалися студентські майстерні (*warsztaty studencki*). Як зазначено у звіті Ліги за період від 15.08.1908 по 31.12.1909 рр., якщо спочатку виставки щорічно зупинялися в 40 різних місцевостях, то вже у звітному періоді були внесені зміни до річної програми пересування. Ці зміни сприяли ширшому

і більш рівномірному охопленню населення: було вибрано 12 повітів, в кожному визначено 12-15 вузлових пунктів серед містечок і більших сіл. Щомісяця по черзі виставка пересувалась територією одного повіту. Протягом звітного періоду пересувна виставка мала 127 зупинок, її відвідало 193000 осіб, серед яких було 95000 молоді, що прослухали 508 годин лекцій. У рамках виставки проводились лекції і студентські майстерні, метою яких було: «готувати таким способом ґрунт для зерна практичної, реальної роботи» [12, с. 7]. Цікаве і актуальне нововведення було впроваджено на Промисловій та сільськогосподарській виставці в місті Ярославі: організаційний комітет видав «Щоденник виставки», який разом із звітом виставки утворили досконалий підручник, взірець для наслідування організаторам виставок [12, с. 8].

Якщо «Ліга промислової допомоги» орієнтувала свою діяльність перш за все на підтримку польського населення, то такі громадські культурно-освітні та господарські товариства, як «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Народна торгівля», «Ревізійний союз українських кооперативів» (РСУК) «Взаїмна поміч Українського вчительства», сприяли залученню української молоді і населення до економічного життя краю. Як зазначає З. В. Гіптерс, досліджуючи економічну освіту ХІХ – першої половини ХХ ст. на західноукраїнських землях, «Роль виставок оцінювалася високо з позиції важливості їх як результату практичної діяльності особистості в оволодінні фаховими знаннями, вміннями й навичками, у розвитку здібностей та задатків, а відтак – у необхідності систематичної економічної освіти, починаючи від початкової школи» [1, с. 44]. Тому проведення виставок та участь у них розглядалися як необхідна умова у боротьбі за економічну незалежність.

Із здобуттям незалежності у 1918 р. у Речі Посполитій почалась активна робота щодо реформування освіти. Одним із пріоритетних завдань нової освіти було залучення молоді до праці, тому Міністерство віровизнань і публічної освіти рекомендувало шкільним радам різного підпорядкування (міським і повітовим) проводити роботу щодо підготовки щорічних виставок кращих робіт в освітніх закладах різних типів. Важливо підкреслити вимогу, яка ставилась міністерством до відбору робіт учнів: уникати експонатів, зроблених спеціально для виставок. Особлива увага приділялась роботам учнів фахових шкіл: вони мали продемонструвати оригінальність творчих задумів, рівень техніки виконання та позитивно впливати на престиж навчального закладу.

Аналіз змісту Урядових вісників для крайової шкільної ради у Львові (1920-1921 рр.), Урядових вісників для львівського шкільного округу (1921-1923 рр.) та Урядових вісників Кураторії львівського шкільного округу за період 1924-1939 рр. [4-6] дає уявлення про ситуацію в освіті в розвитку. В перші роки після надання незалежності Польщі та українсько-польської війни 1918-1919 рр. увага уряду була спрямована на створення нової системи освіти, яка вже мала

ґрунтуватись на нових засадах порядку і ментальності. Про нагальність змін свідчить хоча б той факт, що у 18 номерах за 1920 р. друкувались циркуляри і розпорядження стосовно наведенню порядку у всій системі освіти, а з перших випусків за 1921 р. значна увага була приділена фаховому шкільництву. У наступні роки освіта орієнтується на творчий розвиток молоді, на ознайомлення її з новими технічними і технологічними досягненнями. Оскільки в цьому процесі активна роль належала педагогам, керівництво багатьох діючих педагогічних організацій прийняли спільне рішення створити умови, щоб якнайбільша кількість осіб від навчальних закладів потрапила на Загальнокрайову виставку в Познані, яка мала відбуватися від 16.05. до 30.10.1929 р. З цією метою в Познані було знайдено дешеве житло (два великих будинки) і закуплено 680 ліжок разом із необхідними речами. Організація приїзду зацікавлених здійснювалась через Кураторії усіх округів країни [8. с. 195].

Цікавою є історія підготовки Загальнокрайової виставки в Познані. У січні 1926 р. президентом К. Ратайським вперше була офіційно озвучена думка про потребу організації всепольської виставки в 1928 р., хоча такого типу виставка планувалась на 1935 р. Коли постало питання, де її проводити – у Варшаві, Львові чи Познані, було вирішено вибрати останнє місто. Аргумент, який переважив: в Познані живе 100% польське населення і вже є торговельний комплекс. Для проведення такого масштабного заходу у Варшаві у бюджеті не вистачало фінансів, а Львів хоч і мав виставковий комплекс, проте бюджет господарства становив 50% від бюджету Познані, а також в ньому поляки становили меншість (проти українців, євреїв та інших народностей) [9]. Виставка дійсно зробила велике враження не лише всередині країни, але й за її межами, про що свідчили повідомлення преси в різних країнах. Більшість з них підкреслювала її сучасність [10].

За результатами виставки було видано чотири томи матеріалів, в яких наводилась детальна інформація про все, починаючи від підготовки до її завершення. Останній том присвячений опису експозицій виставки, які були представлені у різних формах таким чином, щоб максимально привернути увагу відвідувачів. Однією з найважливіших форм був показ продукції за допомогою рухомих машин, адже відразу реалізовувалось дві мети: «...схиляння публіки до уважнішого огляду стенду та ознайомлення з виробництвом та його складним обладнанням» [11, с. 35]. У більшості виставкових стендів переважали діючі моделі. Особливо підкреслювався той факт, що: «більшість рухомих і нерухомих моделей була виконана учнями фахових шкіл. Плодами їх праці було багато моделей в павільйоні Міністерства Комунікації, модель прокатного стану для бляхи на стенді Гути Бісмарка, моделі у відділі фахових шкіл та інші» [11, с. 36]. Все це було свідченням уважного ставлення держави до фахового шкільництва,

створення умов для розвитку творчих здібностей і професійного становлення молоді.

На початок 1939 р. в Речі Посполитій практично була сформована нова система освіти і суттєво змінилося ставлення до фахової освіти. В Урядових вісниках Кураторії львівського шкільного округу за першу половину 1939 р. велика увага була приділена фаховому шкільництву, яке розглядалось як запорука майбутніх успіхів країни. Але в цей час Європа стояла на порозі війни, яка змінила хід історії...

Таким чином, можна дійти висновку про те, що фахове шкільництво є важливою ланкою у створенні ґрунту для розвитку сучасного виробництва. Розвиток професійної творчості відбувається тоді, коли фахівець розуміє хід творчої думки й має можливість познайомитися з результатами діяльності. В цьому процесі важливу роль відіграють музеї та виставки. Ті професійні навчальні заклади, які моніторять якісні зміни в галузях, мають шанс стати лідером професійної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гінтерс З.* Роль виставок в економічній освіті дітей і дорослих на західноукраїнських землях XIX – першої половини XX століть / *З. В. Гінтерс.* // Історико-педагогічний альманах. – 2013. – № 2. – С. 30-45.
2. Загальна крайова виставка 1894 року в місті Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lvivcenter.org/uk/umd/posts/post/?ci_themeid=41 29.11.2011 (дата звернення 29.09.2017).
3. *Підгрушній Г. П.* Виставкова діяльність та її значення як інструменту регіонального розвитку / *Г. П. Підгрушній, В. О. Пекар, О. О. Денисенко.* // Український географічний журнал. – 2009. – № 1. – С. 41-49.
4. *Dziennik Urzędowy Rady Szkolnej krajowej we Lwowie* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jbc.bj.uj.edu.pl/publication/270311> (дата звернення 29.09.2017).
5. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego: wydawany przez Kuratorjum O.S.L. we Lwowie* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=265685>; (дата звернення 29.09.2017).
6. *Dziennik Urzędowy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/docmetadata?id=10825&from=publication> (дата звернення 29.09.2017).
7. *Kruk D.- P.* Instytucjonalne formy wspierania rozwoju przemysłu Galicji w dobie autonomii // *Zesz. Nauk.* – Krakow : Uniwersytet Ekonomiczny. – 2015. – 6 (942). – S. 93-105.
8. *Powszechna Wystawa Krajowa. Kwatery dla nauczycielstwa. Odezwa Kuratorium O. S. Poznańskiego z dnia 22 marca 1929 r. Nr. 0—5724/29.* // *Dziennik Urzędowy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego.* – Lwów, 1929. – № 5, dnia 10 maja – S. 195.
9. *Powszechna Wystawa Krajowa* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pl.wikipedia.org/wiki/Powszechna_Wystawa_Krajowa (дата звернення 22.10.2017).
10. *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w roku 1929. T. 4* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=241196> (дата звернення 22.10.2017).
11. *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w roku 1929 / dzieło zbiorowe pod kierownictwem dr. Stanisława Wachowiaka prezesa zarządu P. Tom IV.* –Poznań : Nakładem Powszechnej Wystawy Krajowej, 1930. – S. 35-36.
12. *Sprawozdanie z działalności «Ligi pomocy przemysłowej» za czas od 15 sierpnia 1908, do 31 grudnia 1909. t. j. za szósty rok istnienia / Liga pomocy przemysłowej.* – Lwów : Drukarnia udziałowa, Kopernika 20, 1910. – 414 s.
13. *Świeboda J.* Problemy narodowościowe w szkolnictwie galicyjskim (1772–1918) // *Analecta : studia i materiały z dziejow nauki.* – 1995. – Tom 4. – No 2(8). – S. 97-144.